

SVJETSKA PREHRAMBENA KRIZA — STANJE I PERSPEKTIVE

1. Trideset godina nakon pobjede nad fašizmom čovječanstvo se ponovno sukobljava s glađu. Sredinom 70-tih godina (1975. godina) gladovalo je, u doslovnom smislu te riječi, oko 650 milijuna ljudi, prema 460 milijuna u 1970. godini (prema podacima organizacije FAO u UN). Tu žalosnu bilancu dopunjuje činjenica da su u posljednjih nekoliko godina milijuni umrli od gladi: epicentri su gladi u Africi i na Indijskom potkontinentu (Sahelijska zona, Etiopija, Bangladeš, Indija), ali potresi te vrste šire se i izvan tog područja.

2. Na globalnoj skali suočeni smo s mnogobrojnim aspektima nove svjetske prehrambene krize. Sve veći broj zemalja pojavljuje se kao kupac na svjetskom tržištu hrane, naročito žita: velike zalihe žita, koje su postojale još prije nekoliko godina kod glavnih svjetskih proizvođača, sada su se smanjile ispod tolerantnog nivoa; pomoć u hrani, koja se do nedavno obilato davala, sada je količinski prepolovljena (iako su potrebe veće nego ikad prije). Hrana se sve češće pojavljuje kao političko oružje na svjetskoj sceni. Sve to indicira da svjetska proizvodnja nije u stanju da ide posljednjih nekoliko godina ukorak s poraslim potrebama svijeta. To dugoročno narušavanje krhke ravnoteže na svjetskom tržištu u ponudi i potražnji hrane uzrokovalo je nagli porast cijena, koje su kod glavnih žita u samo posljednjih nekoliko godina povećane za 3—4 puta.

3. Porasle cijene hrani poticale su svuda inflaciju i bile jedan od generatora troškovne inflacije u tržišnim ekonomijama. U zemljama, koje su bile najteže pogođene prehrambenom krizom, pored ekonomskih, naišle su i političke tegobe. Prehrambena kriza sve se češće javlja kao politička tema prvog reda, a nerijetko i kao političko oružje.

4. Paradoksalno je, ali i istinito, da prehrambena kriza nailazi u punom jeku tehnološke revolucije u poljoprivredi, koju su mnogi stručnjaci nazvali agrarnom revolucijom zbog dalekosežnih ekonomskih i društvenih implikacija, koje sada provedena promjenama proizvodnih sredstava u poljoprivredi može imati na društvene odnose u njoj (izvodeći pojam per analogiam s industrijskom revolucijom s kraja 18. stoljeća). Postaje sve veći nesklad između naučno-tehnoloških mogućnosti i nezadovoljavajućih rezultata ostvarivanih u

svijetu kao cjelini, a posebno u privredno nerazvijenim zemljama svijeta.

5. Karakteristika je te nove »agrarne revolucije« da stvara kapitalom intenzivnu poljoprivredu, s visokim organskim sastavom sredstava (u mnogim razvijenim poljoprivredama po jednom zaposlenom danas dolazi više osnovnih sredstava nego u industriji i drugim nepoljoprivrednim djelatnostima). Poljoprivredni proizvođači se sve više specijaliziraju na mali broj proizvoda ili čak samo na dio jednog proizvoda (navedimo kao primjer da se pri proizvodnji mesa peradi jedni specijaliziraju za proizvodnju jaja za liježenje, drugi se bave proizvodnjom jednodnevnih pilića, treći tovom pilića, neki klanjem i utrživanjem). Sa specijalizacijom došlo je do promjene u mašinama: snažni, specijalizirani strojevi sada smjenjuju negda dominantni univerzalni traktor s velikim brojem priključnih oruđa. Nove mašine, pak, sa svoje strane potiču koncentraciju i centralizaciju zemljišta. Raste društvena proizvodnost poljoprivrednog rada: u specijaliziranoj, kapitalom intenzivnoj poljoprivredi danas je moguće po zaposlenom proizvesti hrane za 50 i više ljudi na visokom standardu prehrane.

6. Prodor nove poljoprivredne tehnologije sve više diferencira poljoprivredne proizvođače. U robnim privredama sve veći broj seljaka i farmera nije u stanju konkurirati specijaliziranom proizvođaču, koji je na velikim površinama zahvaljujući specijaliziranim mašinama i najnovijoj tehnologiji u stanju da na tržište izađe s nižim troškovima proizvodnje od onih koji su dotad određivali cijene. Agrarni protekcionizam u Zapadnoj Evropi samo usporava, ali ne sprečava taj proces.

Posljedica je izvanredno brzo raslojavanje sela i bijeg iz poljoprivrede neviđenih razmjera. Broj se seljaka i farmera u tržišnim poljoprivredama u posljednjih 20-tak godina prepolovio.

7. No taj prodor nove poljoprivredne tehnologije ostao je ograničen na samo jedan mali broj visoko razvijenih privreda, čiji razvoj nisu usporavali ili kočili postojeći proizvodni odnosi.

U visoko razvijenim kapitalističkim zemljama najbrži prodor bilježe zemlje s (po Lenjinu nazvanim) američkim putem razvitka kapitalizma u poljoprivredi, koje nisu bile u prošlosti opterećene feudalnim ili drugim oblicima posjedovnih odnosa (Sjeverna Amerika, Australija, Novi Zeland). Već u Zapadnoj Evropi gdje dominira »pruski put« razvitka kapitalizma u poljoprivredi, prodor je nove poljoprivredne tehnologije bio osjetno sporiji. U evropskim socijalističkim zemljama, stvaranje kapitalom intenzivne poljoprivrede bilo je zbog potreba industrijalizacije prilično dugo u drugom planu: no posljednjih 15-ak godina mijenja se negdašnji odnos prema poljoprivredi, pa su te zemlje bile u stanju da u posljednjih 10-tak godina postignu najbrži razvoj poljoprivredne proizvodnje u svijetu — ukupno i po stanovniku (kao što pokazuju i podaci iz tabele 1).

Najsporiji razvoj poljoprivredne proizvodnje i vrlo sporo prihvatanje rezultata nove poljoprivredne tehnologije nalazimo u privrednonerazvijenim zemljama, iako je evidentno da su tamo i najveće potrebe i najveće mogućnosti povećanja proizvodnje.

Spori razvoj proizvodnih snaga u tim zemljama i dijelovima svijeta nije omogućio da se višak poljoprivrednog stanovništva zaposli u nepoljoprivrednim djelatnostima. Gustoća je poljoprivrednog stanovništva (u odnosu na određene površine) postajala sve veća, a prosječna veličina posjeda sve manja. Agrarne reforme i kada su provedene bile su polovičarske. Sve je više bilo poljoprivrednika — bezzemljaša. Slaba motiviranost i siromaštvo većine poljoprivrednika nisu činili pogodnu osnovu za uvođenje nove kapitalom intenzivne poljoprivredne tehnologije. U tim uvjetima i ono nove poljoprivredne tehnologije, što ulazi u tamošnje poljoprivrede, ulazi fragmentarno i daje skromne rezultate (uporedi očekivanja i rezultate »Zelene revolucije«).

8. Osnovni uzrok svjetske prehrambene krize valja tražiti u nezadovoljavajućem razvoju poljoprivrede u upravo tim, privredno-nerazvijenim zemljama. Vlastite im poljoprivrede nisu bile u stanju da podmiruju rastuće domaće potrebe u hrani. Javljale su se sve češće kao uvoznici hrane. Ako bi se trendovi posljednjih 15 godina nastavili, izračunalo se da bi privredno-nerazvijene zemlje svijeta morale godine 1985. kupiti između 85 i 100 milijuna tona žita. To su količine koje se približavaju uvoznim potrebama cijelog svijeta danas. Njih bi bilo teško osigurati i kvantitativno, a pogotovu financijski, s obzirom na ionako prenapregnute platne bilance i sve veću zaduženost tih zemalja. Zbog toga je nužno naći takvo rješenje, koje će radikalno promijeniti poslijeratne prilike u poljoprivredama (i ne samo tu) privredno-nerazvijenih zemalja. Nužno je stvoriti efikasnije ekonomske i agrarne politike i ekonomski instrumentarij, koji će omogućiti tim zemljama brži ekonomski razvoj. Novi međunarodni ekonomski poredak, za koji se zalaže VII. Specijalno zasjedanje UN, traži rješenje upravo u tome.

9. O stanju i tendencijama svjetske proizvodnje hrane najbolje govore podaci dani u tabeli 1. Iz njih slijedi da se svjetska proizvodnja hrane u posljednjih 15 godina povećavala, kako u masi tako i po stanovniku (prosječna proizvodnja u dvogodištu 1973—1974 bila je za 31% veća nego ona iz petogodišnjeg prosjeka 1961—1965. g., a po stanovniku za 7% veća). No, struktura toga povećanja pokazuje tendencije koje moraju uznemiriti svakog promatrača.

Iz tabele je vidljivo da je povećanju proizvodnje u svijetu najviše doprinijelo povećanje proizvodnje u privredno-razvijenim područjima svijeta. Godine 1973—1974. je proizvodnja po stanovniku bila gotovo za petinu (19%) veća nego desetak godina ranije. Pri tome je naročito visoko povećanje proizvodnje u evropskim socijalističkim zemljama. U drugom, poljoprivredno nerazvijenom dijelu čovječanstva, međutim, situacija je uznemirujuća. Proizvodnja, do-

duše, i tu napreduje ali sporije od priraštaja stanovništva, pa tu u posljednjih 6 godina zapažamo tendencije smanjivanja proizvodnje po stanovniku, i to kako za područje u cjelini, tako i posebno za neke regije (Afrika, Daleki istok). Proizvodnja hrane po stanovniku u tim područjima svijeta danas je na istom nivou kao i prije 10-tak godina, što znači da su se eventualne poboljšice u prehrani stanovništva, od glasnog standarda prehrane (kakav dominira u najnapučenijim dijelovima tih zemalja) morale podmirivati uvozom.

TABELA 1.

FAO-INDEKSI RAZVOJA SVJETSKE PREHRAMBENE PROIZVODNJE, UKUPNO I PO STANOVNIKU, PO REGIJAMA SVIJETA, 1969—1975. GOD.
(indeksi na bazi prosjeka 1961—1965 = 100)

PODRUČJE	Ukupna prehrambena proizvodnja				Proizvodnja hrane po stanovniku ¹			
	Ø	Ø	Ø	Ø	Ø	Ø	Ø	Ø
	1969-1970	1971-1972	1973-1974	1975	1969-1970	1971-1972	1973-1974	1975
Zapadna Evropa	116	120	128	127	110	113	117	118
Sjeverna Amerika	114	123	124	133	105	111	111	117
Oceanija	122	126	137	142	107	108	113	115
SSSR i evr. soc. zemlje	126	127	143	135	118	116	130	121
<i>Razvijene zemlje¹</i>	<i>119</i>	<i>123</i>	<i>127</i>	<i>132</i>	<i>111</i>	<i>113</i>	<i>118</i>	<i>117</i>
Afrika	119	124	123	127	102	101	95	93
Daleki istok	120	123	129	140	103	99	97	94
Latinska Amerika	122	126	131	137	102	100	98	99
Blisti istok	123	134	138	153	103	106	104	111
Kina, Koreja i Vijetnam	119	125	131	137	105	108	110	112
<i>Privredno nerazvijene zemlje</i>	<i>120</i>	<i>125</i>	<i>130</i>	<i>138</i>	<i>104</i>	<i>102</i>	<i>101</i>	<i>103</i>
SVIJET U CJELINI	120	125	131	135	106	106	107	108

¹ Uključivši i druge privredno razvijene zemlje (poput Japana).

Izvor osnovnih podataka: FAO: The State of Food and Agriculture 1974, Rome 1975, te FAO FOOD Outlook, 2/1976, tab. A1

10. Kao uzrok fenomenu svjetske prehrambene krize svjetskoj se javnosti uporno preko sredstava javnih komunikacija i drugačije, nameću dva objašnjenja. Jedno, uzrok tom fenomenu nalazi se u dugoročnoj tendenciji promjene klimatskih prilika u našem planetu

(nalazimo se, kažu, u razdoblju ponovnog zahlađivanja sjeverne polulopte, što kontinuirano uzrokuje slabije žetve i sve češće suše na Indijskom potkontinentu). Drugo, sadašnje svjetske prehrambene tegobe objašnjava kao posljedicu »demografske eksplozije« — jer se nije znalo držati razmnožavanje stanovništva u privredno-nerazvijenim područjima svijeta u okvirima po prirodi danih mogućnosti povećanja proizvodnje u poljoprivredi. Iz redova tih neomaltuzijanaca stalno dopiru tvrdnje da će brz priraštaj stanovništva u privredno-nerazvijenim zemljama uvaliti čovječanstvo u katastrofu, a »ako naša civilizacija i preživi, deteriorirat će ljudska vrsta« (H. Brown). Polazeći od tih načela formiraju se preporuke za svijet: jedina racionalna politika po njima je kontrola rađanja (F. Lundberg, G. Clark, I. Tauber i drugi) u privredno nerazvijenim zemljama svijeta, drugi traže prekid slanja pomoći u hrani nerazvijenim zemljama, sve dok se ne smanji populacioni priraštaj (W. Vokt, P. Ehrlich i drugi).

S druge strane, rijetko se traže uzroci sadašnjoj nedostatnoj proizvodnji hrane, neskladu između tehnoloških mogućnosti i nezadovoljavajućih rezultata u društvenim uvjetima koji prevladavaju u tim zemljama i oko njih.

Mnoge od tih zemalja, u kojima su problemi prenrane najteži, nisu provele radikalnije zahvate u posjedovnoj strukturi svojih poljoprivreda (agrarne reforme). Problemi razvitka poljoprivrede u planovima razvoja nerijetko su samo verbalno prisutni: investiciona i druga sredstva ekonomske politike mimoilaze poljoprivredu. Na kraju nerijetko i učinjeni naponi u povećanju proizvodnje doživljavaju udare ili slomove, zbog protekcionističkih mjera politika visoko-razvijenih zemalja.

Zbog toga što se ti *društveni* problemi ne uočavaju u njihovoj oštrini, nerijetko se traže lijekovi za sadašnju prehrambenu krizu temeljeni na krivim ili parcijalnim dijagnozama.

11. Nije rješenje problema stanovništva (prvenstveno) u kontroli rađanja, već u naporima da se poveća proizvodnost rada ljudi i privrednika posebno. Glad i bijeda nisu uzrokovani mnogobrojnošću ljudi na ovom planetu, već niskom proizvodnošću postojećih. Neomaltuzijanska solucija zato predstavlja dehumaniziranu ekonomiju, koja propovijeda liječenje posljedica niske proizvodnosti doktrinom da treba prepustiti slabe i bolesne smrti, pomoći izgladnjelima da umru brže. Ti su stavovi u biti odraz egoističkog i izolacionističkog raspoloženja onih koji danas žive dobro (dijelom i kao uživaoci bogatstva oduzetog u prošlosti tim danas siromašnim nacijama) i koji su obespekijeni prisutnošću milijuna i milijardi gladnih. Ta rastuća bujica gladnih danas, u kinu, na televiziji i drugdje ima prilike da vidi »društvo obilja«, koje ih prepušta smrti od gladi. Seljaci Azije, Afrike i Latinske Amerike gledaju životni nivo Sjeverne Amerike, Australije, Japana ili Evrope (kola i pločnike, supermarkete i drugstore, frižidere i usisače, električno svjetlo i opločene kupao-

nice) i tako svakog dana otkrivaju kako su oni siromašni. Oni vjeruju u napredak, ali ih desetljeća uvjeravaju kako se malo šta kod njih mijenja. Taj demonstracioni efekat daje snažan poticaj jačanju klasne svijesti i revolucioniranju seljačkih masa i trajno rađa nezadovoljstvo s vladama tih zemalja (koje ne znaju ili ne mogu da izvedu svoje stanovnike na put prosperiteta), s ekonomskom i agrarnom politikom, s građanskim partijama. I u pozadini nezadovoljstava, pučeva, revolucije i promjena u tim dijelovima svijeta, mogli bismo naći i neispunjene nade tog malog, običnog seljaka.

Na kraju, najnoviji podaci pokazuju da je u 70-tim godinama značajno smanjen prirodni priraštaj stanovništva u svim dijelovima svijeta, pa nije više tolika mora, kao što se to nekima činilo. Radi komparacije upoređen je prirodni priraštaj po kontinentima u tri poratna razdoblja.

PODRUČJE	<i>Prirodni priraštaj (u promilima)</i>		
	1950—1960	1960—1970	1970—1975
<i>Svijet u cjelini</i>	20	18	17
U tome:			
Evropa (sa SSSR-om)	11	9	7
Amerike:			
— Sjeverna	20	12	8
— Latinska	31	27	26
Oceanija	27	18	10
Azija	22	21	19
Afrika	24	25	27

Sva su područja svijeta, s iznimkom Afrike, osjetno smanjila prirodni priraštaj. U Sjevernoj Americi sveden je na dvije petine negdašnjeg, u Oceaniji je prepolovljen, osjetno smanjen u Latinskoj Americi i Aziji. Sve to govori da se i stanovništvo prilagođava novim uvjetima, neispunjavajući mračna proročanstva neomaltuzijanaca.

12. Gdje su onda solucije tog fenomena, koji je bljesnuo 70-tih godina kao svjetska prehrambena kriza? Kako se uhvatiti ukoštac s tegobama, koje danas potresaju dvije trećine čovječanstva?

Odgovor nesumnjivo valja tražiti na dva plana:

— u pridavanju veće pažnje poljoprivrednoj proizvodnji, pri planiranju privrednog razvoja svih zemalja, a posebno privredno razvijenih. Pri tomu, dakako, moraju ići ruku pod ruku i tehnološki progres i mijenjanje postojećih društveno-ekonomskih odnosa u poljoprivredi, jer su to dvije strane jedinstvenog puta ka izlaženju iz postojeće, nezavidne stvarnosti;

— u stvaranju takvog međunarodnog ekonomskog okvira, pomoću kojeg će se procesi razvoja poljoprivrede u privredno-nerazvijenim područjima svijeta ubrzati i ojačati. To u prvom redu uključuje formiranje svih institucija predviđenih Rezolucijom svjetske prehranbene konferencije (Rim, 1974. godine), a najprije stvaranje Poljoprivrednog razvojnog fonda, koji bi omogućio brži razvoj poljoprivrede u zemljama najteže pogođenim svjetskom prehrambenom krizom. Stvaranje tog Fonda i postizanje cilja u pomoći od 10 milijuna tona žita, kasni neshvatljivo dugo, u doba najvećih potreba. Promjena međunarodnog ekonomskog okvira traži, dakako, i napuštanje protekcionističkog tretmana poljoprivrednih proizvoda, koji prakticiraju neka najznačajnija uvozna tržišta za poljoprivredne proizvode, što sprečava privredno nerazvijene i druge zemlje da ostvare optimalnu strukturu proizvodnje u vlastitoj zemlji (i na svijetu također).

Svjetska prehrambena kriza globalni je problem: ona imperativno traži da se svjetska zajednica pozabavi mnogo više nego dosad problemima poljoprivrede i prehrane čovječanstva. Danas, tri desetljeća nakon svršetka II svjetskog rata postoje i političke pretpostavke za takav zajednički svjetski napor kojima bi se zauvijek odstranila mora od gladi sa sna i života stotina milijuna ljudi.

